

УДК 332.1-048.35

М.П. Бутко, д-р екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК БАЗИСУ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ**Н.П. Бутко**, д-р екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МОДЕРНИЗАЦИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ В КАЧЕСТВЕ БАЗИСА ФОРМИРОВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ**Mykola P. Butko**, Doctor of Economics

Chernihiv State Technological University, Chernihiv, Ukraine

MODERNIZATION OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT AS THE BASIS OF FORMATION OF REGIONAL COMPETITIVE EDGE

Досліджено генезу існуючих теоретичних підходів до проблем інституціоналізму, його впливу на використання конкурентних позицій регіонів. Для подолання інституційних пасток доведено необхідність формування інститутів у сфері транскордонного співробітництва та європейської інтеграції, міжрегіональних зв'язків. Окреслено напрями прискореного розвитку інноваційної інфраструктури, створення ринку об'єктів інтелектуальної власності, удосконалення механізмів формування державного замовлення, доступу до ресурсів міжнародних фінансових організацій в умовах децентралізації управлінських функцій.

Ключові слова: інституційне середовище, регіональні конкурентні переваги, інвестиційна привабливість, транскордонне співробітництво, децентралізація управлінських функцій

Исследованы генезис существующих теоретических подходов к проблемам институционализма, его влияния на использование конкурентных позиций регионов. Для преодоления институциональных ловушек доказана необходимость формирования институтов в сфере трансграничного сотрудничества и европейской интеграции, межрегиональных связей. Определены направления ускоренного развития инновационной инфраструктуры, создание рынка объектов интеллектуальной собственности, совершенствованию механизмов формирования государственного заказа, доступа к ресурсам международных финансовых организаций в условиях децентрализации управленческих функций.

Ключевые слова: институциональная среда, региональные конкурентные преимущества, инвестиционная привлекательность, трансграничное сотрудничество, децентрализация управленческих функций

Investigated genesis existing theoretical approaches to institutionalism, its impact on the use of the competitive position of regions. To overcome institutional traps the necessity of forming institutions in the field of cross-border cooperation and European integration, inter-regional relations. Outlined directions of innovation accelerated development of infrastructure, creation of IP market, improving the mechanisms of formation of the state order, access to resources of international financial institutions in a decentralized management functions.

Key words: institutional environment, regional competitive advantages, investment attractiveness, cross-border cooperation, decentralization of administrative functions

Постановка проблеми. Ефективність регіонального розвитку в умовах посилення інтеграції країни у світовий економічний простір знаходиться у прямій залежності від організації управління процесами модернізації продуктивних сил територіальних формувань та країни в цілому. Така система управління повинна забезпечити оптимальне поєднання всіх складових елементів господарського механізму регіону, з метою формування конкурентоспроможного господарства та вирішення основного завдання – підвищення добробуту населення.

В цьому зв'язку особливої уваги потребує модернізація інституціональної складової регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам впливу інституціоналізму на процеси нарощування конкурентних позицій національної економіки присвячено численні публікації вітчизняних і зарубіжних вчених серед яких О.І.Амоша, В.Д.Бакуменко,

Б.В.Буркинський, А.С.Гальчинський, В.М.Геєць, В.В.Гриценко, Б.М.Данилишин, Д.І.Дзвінчук, Н.Дуглас, Д.В.Карамішев, Г.Колодко, В.В.Кулішов, В.С.Падалка, Т.В.Пепа, М.Портер, Д.Стігліц, Л.Г.Чернюк та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим надбанням стосовно конкурентоспроможності вони майже не торкалися регіональних господарських систем, а більше проектувались на макро- та мікрорівні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження впливу інституційного середовища на формування регіональних конкурентних переваг в умовах децентралізації владних повноважень.

Виклад основного матеріалу. Складність та задавленість багатьох соціальних проблем, нестабільний стан національної і регіональної економіки, політична нестабільність, яка обумовлена військовою агресією Росії, має значний негативний вплив на ефективність суспільного виробництва і в значній мірі залежить від низької ефективності системи державного управління, слабкості місцевого самоврядування, особливо територіальних громад. Гострота проблем інституційного забезпечення розвитку регіональних господарських систем на засадах конкурентоспроможності обумовлюється тим, що діючі механізми державного управління не націлені на за діяння просторового потенціалу та конкурентних переваг регіональних господарських систем.

Гене́за існуючих теоретичних підходів до проблеми інституційного забезпечення регіонального розвитку дає можливість визначити, що у загальному розумінні інститути – це сукупність, сформованих протягом певного історичного періоду, суспільних норм і правил які можуть бути вираженими або у вигляді певних законів, нормативів, обмежень обов’язкових до виконання (формальний рівень), або у вигляді морально-етичних установок, принципів поведінки, традицій тощо, яких дотримується населення регіону в процесі свого існування (неформальний рівень). Реалізація законів, правил та установок поведінки всіх учасників суспільних відносин забезпечується спеціальними утвореннями, а саме інституціями. Під інституціями розуміються формально чи неформально сформовані утворення, які забезпечують упорядкування діяльності визначених груп населення та відіграють провідну роль у визначенні їх місця в системі взаємовідносин [2]. Головним завданням інституцій є організація життя суспільства, зменшення невизначеності в процесі його існування шляхом встановлення постійної структури людської взаємодії; формуванні механізмів по забезпеченню всієї сукупності рамкових обмежень, пануючих правил, настанов тощо. Взаємодіючи між собою інститути та інституції формують інституційний механізм під яким розуміють сукупність взаємозв’язків між формальними та неформальними інститутами, а також організаціями, які сприяють реалізації принципів демократичного (доброго, належного) врядування, забезпечують узгодження та коригування інтересів різних суспільних груп, координацію сумісної діяльності на шляху досягнення задекларованих цілей розвитку регіону [4].

Базуючись на зазначених теоретичних аспектах інституціональні передумови використання конкурентних позицій регіонів потребують:

- по-перше – наявності дієвої системи регіонального управління як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях. Метою формування такого регіонального економічного середовища, яке б дозволяло розвиватись всім сферам діяльності, котрі зацікавлені у використанні просторових конкурентних переваг;
- по друге – сформованості потужного вітчизняного ринку, функціонування якого є стимулюючим фактором зростання економічної активності в регіоні;
- по-третє – розвитку ринкової інфраструктури, динамічність та адаптивність якої має за мету використання усіх наявних переваг, підвищення дієвості господарського механізму, запобігання кризових проявів на ринку;
- по-четверте – формування інвестиційної привабливості, яка спирається на формування позитивного ставлення всіх соціальних груп до активної різнопланової

економічної діяльності, а також створення сприятливого іміджу регіону, задля підвищення рівня зацікавленості до регіону як вітчизняних, так і іноземних;

- по-п'яте – активізації транскордонного співробітництва як форми прояву просторових проявів економічної змагальності.

При формуванні інституційно-правової бази функціонування регіонів слід виходити із взірцевого для України європейського досвіду просторової інституціоналізації. У сучасній Європі практично склалася тристороння система взаємин між регіонами, державою та європейськими відомствами. Таким чином, першочерговим завданням є адаптація і запровадження в Україні саме європейських правових моделей взаємин держави, регіонів і територіальних громад. Наріжним каменем таких взаємин є децентралізація господарсько-управлінських функцій.

Становлення України як розвиненої європейської держави неможливе без всебічних економічних, соціогуманітарних, культурних зв'язків між національними регіонами. У цьому зв'язку виникає необхідність використання нових підходів до міжрегіональних відносин, що пов'язано із формуванням нових макроекономічних регіонів.

Слід наголосити на тому, що українська регіональна наука має критичну масу напрацювань, що акумулювали в собі інтелектуальний потенціал фахівців різних сфер знань. Серед вагомих наукових напрацювань у сфері регіональних досліджень особливо слід виділити цільові програми розвитку Карпатського регіону, Полісся, Поділля, Українського Причорномор'я та промислового Придніпров'я, Донбасу, стратегії та прогнози регіонального розвитку областей держави.

Проте після ліквідації Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України в державі зникла інституція, котра займалася проблематикою формування та реалізації конкурентних переваг.

Діючий інститут регіональних досліджень НАН України опікується лише розвитком Західного регіону, а до інших проблем не доторкається.

Цю проблематику слід розв'язувати негайно шляхом закріплення функцій наукового обґрунтування і супроводу стратегічних напрямів регіонального розвитку у одному науковому центрі НАН України.

Для подолання інституційних пасток у міжнародних відносинах виникає потреба формування інституту транскордонного співробітництва та європейської інтеграції. Ним міг би стати науково-дослідний інститут Мінекономрозвитку України через розширення його повноважень, реформування організаційної структури та належне кадрове забезпечення.

Потреба у цій установі уже зараз диктується Угодою про асоціацію Україна-ЄС. Реалізація Угоди передбачає координацію зусиль держави, регіонів, громадських формувань, наукової спільноти у формуванні відповідного інституційного забезпечення, зокрема, створення технічних робочих груп, «що складатимуться з експертів – представників Сторін, які визначатимуть та вирішуватимуть наукові та технічні питання». За останній час в Україні ухвалено низку стратегічних, законодавчих і нормативно-правових актів, які визначають умови міжнародної співпраці в науково-технічній сфері. Реалізація їх також потребує відповідної координації дій на загальнодержавному рівні.

Зокрема в рамках Стратегії залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги в співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями першочергова увага уряду України спрямовується на залучення інвестицій і впровадження інновацій, прискорений розвиток виробництва продукції з високою часткою доданої вартості та впровадження у виробництво новітніх технологій, оновлення виробничих потужностей та інфраструктури [3]. Для виконання зазначених завдань важливим є «перехід національної економіки до «зеленої» моделі розвитку на засадах сталого виробництва і споживання, розмежування економічного зростання, та реалізації заходів щодо протидії деградації навколишнього природного середовища і вичерпання природних ресурсів та запровадження політики сприяння «зеленому» зростанню, що базується на ефективному використанні

матеріальних ресурсів, а також результатів наукових досліджень та екологічно орієнтованих інноваційних технологій, сприяння діяльності бізнесу у сфері ресурсоефективного та екологічно безпечного виробництва».

У Стратегії визначено, що загальнонаціональним пріоритетом є стимулювання розвитку аграрного сектора, який повинен стати однією з рушійних сил розвитку національної економіки, а також надання імпульсу інвестиційному, технологічному та соціальному піднесенню сільської місцевості. З цією метою необхідно забезпечити виконання комплексу заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності аграрної сфери та харчової промисловості, які є секторальною домінантою більшості регіональних господарських систем в Україні; створення ефективної системи впровадження наукових розробок та інноваційних технологій у рослинництво, тваринництво, поглиблену переробку сировини, формування дієвої інфраструктури аграрного ринку і забезпечення розширеного доступу безпосередніх виробників до організованих каналів збуту сільськогосподарської продукції.

Також визначено стратегічні напрями залучення міжнародної технічної допомоги та співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, а саме: підвищення конкурентоспроможності національної економіки на інноваційних засадах; підтримка структурних зрушень за рахунок розвитку високотехнологічних перспективних секторів економіки та переходу країни до «зеленої» моделі розвитку економіки і промисловості, стимулювання «зеленого» зростання.

В напрямі підвищення конкурентоспроможності регіонів та національної економіки в цілому на інноваційних засадах передбачається запровадження механізму стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва, а саме:

- розширення доступу вітчизняних виробників до ресурсів міжнародних фінансових організацій через державні та приватні банки;
- прискорений розвиток інноваційної інфраструктури шляхом підтримки створення інноваційних центрів і центрів трансферу технологій, технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних кластерів і бізнес-інкубаторів, венчурних фондів, асоціацій бізнес-янголів і інших подібних структур;
- створення ринку об'єктів інтелектуальної власності;
- розвиток нового механізму підтримки малих та середніх інноваційних підприємств, які розпочинають свою діяльність;
- розвиток державно-приватного партнерства у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності;
- створення інструментів стимулювання підвищення конкурентоспроможності підприємств будівельної галузі та житлово-комунального господарства;
- усунення технічних бар'єрів у торгівлі, удосконалення стандартизації, метрології, акредитації та оцінки відповідності згідно зі стандартами ЄС;
- реалізація проектів у високотехнологічних секторах економіки, які забезпечують конкурентоспроможність України на світовому ринку;
- підтримка спільних проектів наукових установ та університетів; посилення співпраці в рамках академічної роботи між цими установами та університетами; організація стажування аспірантів, молодих учених за кордоном;
- удосконалення механізму формування державного замовлення на підготовку та підвищення кваліфікації фахівців і робітничих кадрів з урахуванням потреби ринку праці й результатів прогнозування процесів економічного розвитку України.

Підкреслимо, що однією з центральних проблем управління та функціонування регіональних господарських систем і, відповідно, регіональних досліджень в Україні є проблема інформаційного забезпечення. Проблемами регіонального розвитку займається велика кількість інституцій, значна частина яких мають свої сайти у глобальній комп'ютерній мережі Інтернет.

Серед державних інституцій, діяльність яких безпосередньо пов'язана з управлінням регіональним розвитком є Міністерство регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального розвитку України. Проте, на нашу думку, ця інституція не зможе ефективно координувати процеси просторового розвитку, оскільки вона перевантажена численними функціями і не має стратегічного бачення регіональних сегментів національного економічного простору та реалізації їх конкурентних переваг у модернізаційному вимірі. На нашу думку функції регіонального розвитку слід зосередити у спеціалізованому агентстві Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

Саме цей центральний орган виконавчої влади, на нашу думку, має бути методологом, організатором і партнером регіональної та місцевої влади в частині формування стратегічних векторів і цільових програм регіонального розвитку, секторальним і просторовим центром формування національних конкурентних переваг та їх доведення до світової спільноти, координатором транскордонного співробітництва і активізації міжрегіональних зв'язків.

Виключно через цей орган мають формуватись національні програми імпортозаміщення, здійснюватись моніторинг доцільності залучення прямих іноземних інвестицій з огляду на унеможливлення їх спрямованості на інноваційну закабаленість та екологічну забрудненість навколишнього середовища, подаватись месиджи регіонам щодо концентрації зусиль на першочергових проблемах економічної безпеки. Скажімо давно напрошується необхідність формування програми становлення і розвитку вітчизняного квітникарства, відродження льонарства чи картоплярства, налагодження виробництва органічних добрив на базі накопиченого мулу очисних споруд великих міст, сміттєпереробки, або ж використання відновлюваних джерел енергії, переробки відходів органічного походження на технологічне паливо тощо.

Риторично ці та інші економічні проблеми звучать на державному рівні, мляво і безсистемно вирішуються на рівні окремих регіонів, але бракує саме організуючих і координуючих зусиль в національних масштабах.

Незважаючи на значну кількість інформаційних ресурсів, присвячених регіональній проблематиці, регулярний друк наукових фахових видань у цій сфері, вчені і, безперечно, управлінці відчують брак необхідної статистичної інформації про сталий розвиток регіонів держави. Дана проблема може бути вирішена на загальнодержавному рівні шляхом адаптації системи статистики до вимог Євросоюзу, зокрема Євростату.

Виходячи з природи функціонування інституційного середовища, слід зазначити, що зміни в системі інститутів відбуваються дуже повільно. Їх можна прискорювати через перенесення або запозичення інститутів із іншого суспільного середовища. Тут відповідно постає проблема їхньої адаптації, пристосування для іншого національно-культурного ґрунту. Теоретичне розв'язання даної проблеми можемо знайти в теорії так званої трансплантації структур, з відділенням відповідних стадій методів і фаз перенесення, а також моніторингу наслідків їх запровадження. Виходячи із стратегічного напрямку інтеграції України до ЄС інституційні зміни повинні відбуватися відповідно до основоположних вимог Євросоюзу в сфері забезпечення регіонального розвитку та регіональної соціально-економічної політики.

Щодо інституційного забезпечення реалізації державної політики інтеграції до ЄС, слід зазначити, що воно визначається Стратегією інтеграції України до ЄС, іншими рішеннями Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Слід розрізняти інституційне середовище та інституційне забезпечення управління регіональним розвитком. Взаємодія регіону із інституційним середовищем формує інституційну забезпеченість управлінської діяльності.

Крім того, існує інституційне середовище управління регіональним розвитком та інфраструктурне середовище функціонування територіальних систем.

Під інфраструктурним середовищем слід розуміти наявний соціально-економічний каркас регіону, на якому базується система суспільних зв'язків, а інституційне середовище

це своєрідний правовий результат внутрішніх відносин у межах самої системи, та зовнішніх – у межах держави.

Ключову роль у процесах управління розвитком суспільних систем різного таксономічного рівня відіграє держава. Саму ж державу можна трактувати і як інститут, і як систему. Проте, в рамках цього дослідження ефективність діяльності державних інституцій не досліджується.

Натомість зазначимо, що проєкцію держави на регіональний рівень здійснюють її органи управління на місцях та органи місцевого самоврядування. Не слід забувати і про більш широкий аспект самоврядування. Щодо суспільної діяльності різних напрямів, зокрема економічної, соціальної, наукової, релігійної та культурологічної, то це проявляється у самоорганізації суб'єктів кожного виду діяльності.

Під інституційним забезпеченням управління регіональним розвитком слід розуміти створення належних умов для функціонування існуючих, а за потреби – реорганізацію або ж створення таких інституцій, які б безпосередньо впливали на процеси координації зусиль у сфері розробки і провадження програм та моніторингу стану просторового розвитку.

Детальний аналіз законодавчої бази свідчить, що значна частина повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування є делегованими, що означає – надання повноважень на певний час із збереженням у делегуючого суб'єкта права повернути їх до власного виконання. Одночасно, делегуючий суб'єкт набуває право контролю за станом і наслідками виконання цих повноважень та повинен здійснювати фінансово-майнове їх забезпечення. Однак у більшості випадків, делегування повноважень між різними гілками влади не підтримується відповідними ресурсами. Саме відсутність чіткого визначення власних та делегованих повноважень, встановлення джерел їх забезпечення і призводить до зниження рівня впливу регіональних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування на конкурентоспроможність відповідних територіальних господарських систем.

Концептуальною основою удосконалення системи управління у сфері регіональної конкурентоспроможності повинні стати положення при якому держані органи влади забезпечують можливості використання усіх наявних в межах регіону існуючих та формування нових переваг, сприяють вирішенню надскладних міжрегіональних проблем, що не входять до компетенції місцевих органів влади. Водночас в рамках реалізації принципу субсидіарності, на місцевий рівень управління передається решта функцій.

Саме територіальні громади, районні і обласні ради в умовах глобалізації суспільно-економічного розвитку та відповідного зростання ролі регіонів у цьому процесі, повинні бути самодостатніми суб'єктами територіального управління. На нашу думку, першочерговими заходами для досягнення цієї мети повинні стати:

- перегляд положень Конституції України щодо управління процесами територіального розвитку;
- розширення сфери повноважень місцевого самоврядування;
- закріплення форми впливу усіх гілок державних органів влади на територіальному рівні ;
- відмова від системи делегування повноважень у сфері регіонального розвитку;
- підвищення якості управлінського середовища. Здійснення ефективного управління територіальним розвитком, розв'язання проблем їх інституційного забезпечення значною мірою залежить від рівня компетентності державних службовців та посадових осіб в органах місцевого самоврядування як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Адже компетентність, уміння приймати продумані та стратегічно сплановані управлінські рішення – це ті риси, яких нині бракує управлінському персоналу в Україні.

При цьому першочергового вирішення потребує задача удосконалення нормативно-правового забезпечення сталого розвитку регіонів. Базовим положенням, на основі якого і буде формуватись законодавче забезпечення розвитку регіонів, повинні стати підвищення

рівня їх конкурентоспроможності на основі формування та використання наявного потенціалу територій.

Діюча нормативно-законодавча база стосовно регіонального розвитку включає Конституцію України, Закон України «Про засади державної регіональної політики», Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про місцеві державні адміністрації», Закон України «Про захист економічної конкуренції», Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів», Податковий та Бюджетний кодекси України, стратегії національного та регіонального розвитку. Вона хоча і охоплює цілий ряд аспектів цього процесу, однак не відповідає сучасним реаліям оскільки:

- регіони та їх розвиток не враховують необхідності прискореного розв'язання економічних і соціальних завдань;
- регіони не розглядаються як самодостатні об'єкти, а регулювання їх розвитку передбачається здійснювати виключно за рахунок перегляду між бюджетних відносин;
- стратегії та програми регіонального розвитку не є обов'язковими для виконання на всіх рівнях;
- в цілях, завданнях та пріоритетах просторового розвитку не враховуються глобальні виклики, ризики та загрози, що постають внаслідок інтеграції України у світогосподарський простір;
- рівень регіонального менеджменту потребує серйозного перегляду та кадрового перезавантаження.

На основі існуючих тенденцій розвитку регіональних господарських систем слід сформувати програми підвищення регіональної конкурентоспроможності на основі комплексного використання наявних конкурентних переваг. Вони можуть бути виділені в окремий рівень системи нормативно-правового забезпечення сталого розвитку регіонів з урахуванням необхідності підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

Одним із основних факторів забезпечення ефективного використання можливостей і переваг регіонального розвитку є удосконалення функцій макроекономічного регулювання як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях. Високий динамізм економічної ситуації вимагає зміни регулювальних функцій органів державного і регіонального управління та місцевого самоврядування з метою приведення цих процесів до рівня ефективної взаємодії.

Як свідчить сучасний стан постала об'єктивна необхідність гармонізації стратегічних напрямів взаємодії центральних, регіональних і місцевих органів влади, оскільки діюча система є несистемною і тому потребує цільової спрямованості та організаційного і фінансово-правового забезпечення.

Посилення процесів регіоналізації акцентує увагу на системі регулювання розвитку й функціонування господарства регіону на мікроекономічному рівні. У цій сфері визначальним є розмежування функцій державних і регіональних органів та органів місцевого самоврядування, надання останнім можливості самостійно вирішувати задачі локального рівня. Тим самим, першочергово вирішення потребують проблеми розробки ефективного механізму управління місцевим господарством.

В чинному правовому полі є численні інституційні пастки, як не дозволяють задіяти ефективні механізми планування, організації та контролю сталого регіонального розвитку. Це в значній мірі викликає регіональну диференціацію, яка в першу чергу відчувається на рівні конкурентоспроможності просторових господарських систем. Як наслідок, посилюється міжрегіональна асиметрія і поглиблюються проблеми на загальнодержавному рівні у використанні економічного потенціалу, формуванні та розподілу бюджетних ресурсів, у політиці праці та заробітної плати, що у підсумку викликає глибоку стратифікацію рівня життя населення.

На додаток це призводить до неповного використання місцевих конкурентних переваг, що знижує потенційні можливості територіальних громад у збалансованому і комплексному розвитку своїх територій.

Одним із найбільш адекватних та дієвих шляхів вирішення даної проблеми може стати перехід до функціонально-саморегулятивного управління на мезорівні.

Основними завданнями, що повинна вирішити така система управління є:

- формування раціональної системи місцевого управління регіональним розвитком на основі чіткого визначення повноважень органів влади та ступеню їх відповідальності за результативність реалізації державної політики;
- запровадження мотиваційних механізмів до підвищення ресурсних можливостей регіонів в частині використання наявних конкурентних переваг;
- планомірне зменшення залежності місцевих бюджетів від між бюджетних трансфертів та перехід до їх повної фінансової самодостатності, як основи для проведення активної економічної, соціальної та екологічної політики в регіонах;
- формування та реалізація дієвих програм зайнятості на рівні кожного населеного пункту як основи підвищення якості людського потенціалу та його капіталізації;
- запровадження постійного моніторингу та реалізація системних заходів у сфері раціонального природокористування, охорони довкілля.

Відповідно, на нашу думку, основними цілями діяльності органів влади у напрямі підвищення рівня регіональної конкурентоспроможності мають стати:

- активізація інвестиційно-інноваційної діяльності у напрямі збільшення частки перспективних сфер економічної діяльності відповідно до сформованих пріоритетів;
- зростання рівня ділової активності, особливо у сфері малого та середнього бізнесу;
- запровадження мотиваційних механізмів щодо нарощування обсягів експорту та планомірному імпортозаміщенню;
- за діяння інтелектуального потенціалу регіонів задля прискорення формування кластерних, мережових та інших новітніх територіально-виробничих форм оптимізації господарства;
- налагодження ефективних міжрегіональних зв'язків з метою домінування на внутрішньому ринку та інтеграцію зусиль для налагодження ефективного транскордонного співробітництва з країнами ЄС;
- запровадження моніторингу діяльності територіальних громад і регіонів в частині збалансованого і комплексного їх розвитку та тиражування досвіду кращих в межах держави.

Особливо це стосується децентралізації у сфері управління процесами економічного розвитку. Адже практично впродовж всього трансформаційного періоду регіональні аспекти економічних відносин ігнорувалися, хоча вони завжди відігравали вирішальну роль у соціально-економічних перетвореннях. Це обумовило необхідність прийняття курсу на децентралізацію, на максимальне вирішення багатьох методологічних питань правового, організаційного, фінансового і економічного характеру, тобто формування та функціонування нової парадигми відносин у межах держави. За цих обставин політика децентралізації передусім має бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів як базису динамічного розвитку держави [5].

Реформування владних повноважень в Україні повинно базуватися на досвіді розвинутих європейських країн та імплементації європейських стандартів децентралізації з урахуванням національних особливостей, що сприятиме уникненню багатьох помилок, скороченню витрат та прискоренню оптимізації вітчизняного алгоритму запровадження реформ.

Економічні відносини в межах регіонів являють собою найбільш динамічні й водночас слабо регульовані процеси. Проникнення товарно-грошових відносин в усі сфери діяльності суспільства потребує механізму, який спроможний впливати на зв'язки та залежності, що виникають на регіональному рівні, і насамперед – на ринках товарів і послуг.

На думку багатьох фахівців, децентралізацію треба здійснювати передусім з реформування між бюджетних відносин. На нашу думку, децентралізація має бути спрямована на максимізацію використання економічного потенціалу всіх без винятку регіональних господарських систем. Отже, децентралізація, згідно з визначенням сучасного понятійно-термінологічного словника, – це «управлінська політична система, покликана здійснювати владно значущі практичні рішення, що географічно чи організаційно перебувають поза межами безпосереднього впливу центральної влади; політичний процес, котрий передбачає делегування центральним урядом певних повноважень на місцевий рівень з метою оптимізації практичного вирішення питань загальнонаціональної ваги, а також втілення у життя специфічних регіонально-локальних програм». Якщо виходити з позицій архітекτονіки інституціоналізму, то це практично побудова нової моделі державної влади в Україні.

Проблематика територіального устрою держави в різних її аспектах дістала глибоке дослідження в наукових працях правового, економічного, управлінського спрямування, проте і зараз вона залишається пріоритетним напрямом перегляду функціонування регіонального простору держави. На нашу думку, проведення децентралізації, з точки зору активізації економічного розвитку, вимагає передусім визначення сутності понять «регіон» і «регіональний ринок». В рамках цього дослідження генеза поняття «регіон» детально розглянута. На додаток Закон України «Про засади державної регіональної політики» чітко визначив, що під регіоном слід розуміти всі адміністративно-територіальні утворення субнаціонального рівня. Виходячи з цього, одним з головних завдань науки і практики слід вважати розкриття сутності регіону як сегменту економічного простору держави, де базуючись на територіальній організації сфери виробництва, обігу, розподілу чи споживання формується регіональний ринок. Ці вихідні положення та поняття в подальшому можуть бути широко використані в теоретичних дослідженнях та практиці управління господарським розвитком окремих територій і держави в цілому.

В рамках унітарності державного устрою розвиток господарства в регіоні залежить не тільки від макроекономічного середовища, нормативно-правової бази, науково обґрунтованого розміщення виробництва, а й від тих факторів та закономірностей, які визначають винятковість конкретної території, а саме геоekonomічні, природно-ресурсні, екотичні, культурно-етнічні та інші чинники, що формують регіональні цикли відтворення.

Слід враховувати також, що для більшості регіональних господарюючих суб'єктів, малого бізнесу, приватних підприємств, фермерів, зокрема, домашніх господарств взаємодія на регіональному ринку є, по суті, єдино можлива форма прояву економічної активності та реалізації сукупності взаємовідносин та інтересів.

Це свідчить про те, що регіональний ринок має як економічну складову, так і форму просторової локалізації господарських систем. Однією з головних ознак регіонального ринку слід вважати істотну обмеженість вихідних можливостей, форм, методів і напрямів прояву економічної активності будь-яких суб'єктів. Якщо під обмеженістю в суто економічному тлумаченні розуміти кількісні та якісні характеристики матеріального чи нематеріального об'єкта, стосовно якого створюються певні економічні інтереси, то на рівні окремих територій проблеми обмеженості ресурсів і продуктів відстежуються настільки яскраво, що це дає підстави вважати їх визначальними при формуванні поведінки учасників економічних відносин.

Насамперед, ідеться про власне територіальну, площинну обмеженість, яка позначається на виборі місцевих мінерально-сировинних, водних, лісових, земельних та інших природних ресурсів. З точки зору розвитку продуктивних сил цей аспект має вплив, в основному, на розвиток добувної промисловості, сільського господарства, низькоукладних переробних виробництв. Не менш важливим є також економіко-географічне положення, яке зумовлює

специфіку міжрегіональних економічних зв'язків, участь регіону в транскордонному співробітництві.

Структурна обмеженість визначається, насамперед, спеціалізацією та особливостями функціонування регіональної господарської системи, специфікою відтворювальних процесів на виробництвах, які є «центрами тяжіння» (за Вебером, «містами з великим агломераційним ефектом») для економіки регіону, балансом виробництва і споживання товарів та послуг, станом ринку праці, особливостями формування місцевих бюджетів та між бюджетних трансферів.

Найяскравішим проявом обмеженості є факторний потенціал регіону. При цьому, якщо зважати на суто географічне (за етимологією) визначення регіону, то цей потенціал задається специфічним набором природно-кліматичних, демографічних, економічних, історичних, етнічних, соціально-побутових та інших умов, які при залученні до господарської діяльності стають конкурентними перевагами.

До відносно незмінних у межах будь-якого регіону можна віднести мінерально-сировинні ресурси, природну родючість ґрунтів, флору, фауну, водність території й деякі інші природні компоненти та їх сукупності. Ті ж умови, які мають соціобіологічну природу, тобто залежать від певних особливостей та результатів розвитку суспільства, в тому числі в економічній сфері, не можна вважати незмінними. Зокрема, чисельність населення, рівень його зайнятості та соціального благополуччя, тривалість життя від народження визначається багатьма факторами і не є константою.

Не викликає сумніву і мінливість інтелектуального та технічного рівнів, що позначаються на конкурентних позиціях регіональної економіки. Важливою складовою цього комплексу є факторний потенціал регіону, від якого великою мірою залежить ефективність функціонування регіонального господарського комплексу.

Характерно, що із сукупності факторів, присутніх у регіоні, в господарській діяльності застосовуються не всі. Це визначається не тільки специфікою самих факторів, а й ступенем розвитку технологій, особливостями економічного та соціального укладу в регіоні.

Істотну роль факторний потенціал відіграє і в процесі зміни спеціалізації економіки окремих регіонів, яка може бути викликана різними причинами, передусім потребами в структурних перетвореннях національної економіки, ринковою кон'юнктурою, виснаженістю ресурсів тощо. Проте спрямованість такої зміни має враховувати наявність тих чи інших факторів, щоб запобігти посиленню соціальної напруженості, негативному впливу на деякі галузі виробництва чи інші регіони.

Важливого значення в контексті факторної забезпеченості регіонів набуває просторова мобільність факторів, їхня схильність до змін у часі та просторі. Багато факторів, зокрема людський потенціал, інновації, знання, капітал, лісні, водні ресурси в межах екосистеми можуть відносно безперешкодно змінювати свою локалізацію і ставати факторами розвитку інших регіонів.

Таким чином в умовах децентралізації особливого значення набувають процеси активізації розвитку продуктивних сил територіальних громад, районів і регіонів в цілому.

Для оцінки ефективності регіонального розвитку в Україні використовуються рейтинги, орієнтовані на характеристику економічних, соціальних та екологічних показників території, або традиційні методи оцінки ефективності, які адаптовані до регіональної економічної підсистеми.

Зараз серед фахівців відсутня єдність щодо складу показників, які характеризують конкурентоспроможність регіону, як відсутнє і розуміння того, які параметри повинні бути закладені у критеріальні виміри, що в умовах децентралізації надзвичайно важливо.

Натомість Кабінет Міністрів України постановою від 21 жовтня 2015 року № 856 затвердив Порядок та Методику проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики.

Згідно з вимогами Уряду щоквартально регіони та центральні органи виконавчої влади подають звітність по 27 показниках, а щорічно – по 64. до цієї роботи долучаються, окрім Державної служби статистики України, практично всі міністерства, а доцільність окремих показників і об'єктивність оцінок викликає глибокі сумніви. Наприклад, щорічно кожна область і Міністерство регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства повинні визначити частку населених пунктів України із їх загальної кількості, де впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів. Не зрозуміло як цей показник і ще багато йому подібних впливають на ефективність реалізації державної регіональної політики.

Маючи вагомий практичний досвід у сфері регіонального управління вважаємо, що критеріями діяльності органів місцевого самоврядування всіх рівнів, які в умовах децентралізації владних повноважень стають повноправними господарями відповідних територій мають бути 5 показників, а саме:

- загальна кількість робочих місць, із них новостворених впродовж звітного періоду;
- обсяги приросту власних доходів місцевого бюджету;
- обсяги залучених інвестицій у розвиток території (при цьому не важливо це внутрішні чи зовнішні джерела);
- розмір доходів домогосподарств в розрахунку на середнє домогосподарство;
- обсяги викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами.

Висновки і пропозиції. Таким чином, механізм функціонування регіонів України в умовах децентралізації має будуватися з урахуванням того, що це частина загальнодержавного економічного простору, в яких здійснюються повні цикли відтворення людських ресурсів, основних та оборотних засобів, частини національного багатства, грошового обігу, виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів і послуг, а також налагоджена ефективна взаємодія господарського комплексу з органами місцевого самоврядування.

Основними чинниками, що сприятимуть досягненню встановлених цілей в системі регіонального управління є: врегульована нормативно-правова база у відносинах муніципальної власності, розпорядження землею та іншими природними ресурсами, а також глибока децентралізація владних повноважень.

Визначальною умовою реалізації встановлених напрямів модернізації системи регіональної влади є гармонізація не лише загальнодержавних та субнаціональних інтересів, а й урахування субрегіональних особливостей, які раніше виконавчою владою не помічались, а місцевою – лише констатувалися. Регіональні інтереси об'єктивно існуюче явище, незалежно від рівня їхнього усвідомлення. Інтереси територіальних громад – це не лише умова і мотивація розвитку економіки, але це й саме та її частина, що зумовлює всю територіальну організацію суспільства.

Список використаних джерел

1. Бутко М.П., Пепа Т.В., Уляненко Ф.М. Модернізація регіональних господарських систем у глобалізаційному економічному просторі: монографія / М.П. Бутко, Т.В. Пепа, Ф.М. Уляненко; під заг.наук.кер. д-ра екон.наук, проф. М.П.Бутка. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2014. – 268 с.
2. Гриценко В. В. Сутність і категоріальна відмінність понять «інститут» та «інституція» [Електронний ресурс] / В. В. Гриценко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2009_4/6.pdf.
3. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг.ред. В.М.Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
4. Норт Дуглас. Інституції, інституціональні зміни та функціонування економіки / пер. з англ. І.Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
5. Падалка О. С. Децентралізація – нова парадигма соціально-економічного розвитку регіонів України / О. С. Падалка, В. В. Кулішов // Економіка України. – 2015. – № 10. – С. 45–53.